

סנהדרין קט

משה שווערד

1. תורת חיים מסכת סנהדרין דף קח עמוד ב

כל דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה. משום דכל מה דעביד רחמנא לטב הוא דעביד כמו שאמר הכתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד ואיתא במדרש רבה דאפילו מדת הפורעניות טובה היא.

2. מהרש"א על סנהדרין דף קח/ב

גם זו לטובה וכו'. ר"ל גם על המאורע הנראה רע בעיני כל אמר שגם זו לטובה ע"ד שאמרו בפרק המפלת לעושה נפלאות גדולות לבדו דאין בעל הנס מכיר בניסו משל לשני בני אדם שיצאו לסחורה ישב לו קוץ לא מהם כו' ע"ש וז"ש הכא דמלומד בנסים היה ובערוך ערך גמזו פירש בשם י"מ דנקרא איש גם זו ע"ש המקום כו' ע"ש ולא ידענא מי הכריחו לסתור פי' התלמוד כאן ותענית פ"ג ודו"ק:

3. ספר תולדות יעקב יוסף - פרשת נח - אות ג

וכעת נ"ל דמבואר בש"ס דברכות (ס ע"ב), לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעבדין מן שמיא לטב עבדין וכו'. וכן בש"ס דתענית (כא.) נחום איש גם זו שנקרא כך שאמר גם זו לטובה וכו', וכתבתי מזה (פ' ויחי סי' ג). והענין דשמעתי בשם מורי זלה"ה מה שביאר בכתבי האר"י זלה"ה למתק דינין בשרשן, היינו ע"י שימצא בדין שורש חסד אז נעשה הכל חסד ונמתק הדין בשרש חסד זה שמצא בו ודפח"ח. וכיוצא בזה כתבתי (עיין הוספות סימן כה) בשם מוהר"ן כשדרש שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו בא שטן ונשקו אכרעי' (ב"ב טז.), ונעשה מיצר הרע יצר טוב בזה שמצא בו חסד שנתכוון לשם שמים וכו' יעו"ש. וה"נ נחום איש גם זו לטובה מצא בתוך הרעה והדין שורש חסד שהוא לטובה, אז נעשה באמת חסד מן הדין והגבורה, שנמתק הדין בשורש החסד שמצא בו. ולכך הזהיר התנא שיהיה רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב עבדין, שיש בו שורש חסד לטב ונמתק בשרשן, רק כאן בכלל ונחום איש גם זו בפרט ידע שורש החסד שבדין, ולכך לא מביא בש"ס דברכות ראייה מנחום איש גם זו. דזה בכלל וזה בפרט. ובזה מבואר קושית מוהרש"א שם והבן...

4. מרגליות הים

והלך לבי קיסר להגיש אשר אתו עם שידע שבתוכו עפר, וכו' הגיר' חיים אחי מהר"ל מפראג בס' החיים גאולה וישועה ח"ה פ"ב יש לתסרה אחר שידע שנגנבו האבנים הטובות ומרגליות מן התיבה ומלאוה עפר האריך סמך על הגם לילך אל הקיסר עם תיבה מלאה עפר ולא היה ירא שיהרגוהו ושמאל הנביא אמר ואיך אלך ושמע שאול ההרגוני אע"ג שהקב"ה אמר לו שילך, וכל זה לפי שאין לסמוך על נס. והאריך סמך הצדיק הזה על הגם שיעשה לו שיהיה זה מעפרו של אברהם אבינו. אמנם הכוונה שהחסיד הזה נתן אל לבו שגם זה שנגנב מה שהיה בתיבה היא לטובה לפי שגלוי וידוע לפני השי"ת שהדורן לא יקובל בעיני הקיסר דכלום חסר בבית המלך מה שהוא היה יכול להביא, ולכן סיבב ה' שיגנבו ממנו הדורן וניתן במקומו עפר להראות שאין צורך לפני המלך רק בהכנעה ושפלות ובזה ימצא חן בעיני המלך, ובבואו לפני המלך השכיל לדבר על ענות צדק המקובל לנו מאברהם אבינו באמרו כי חכם ונביא כמוהו היה נשיא אלהים ואב המון גוים מבלי שמלך עליהם ביד חזקה רק קנה לבבם ע"י שגם הוא לא התנשא עצמו עליהם באמרו שכמוהם גם הוא עפר, ולכן ברצונם קבלו עול

5. ספר תולדות יעקב יוסף - פרשת נח - אות ג

ונ"ל דכל א' הוא ענין בפני עצמו, כי כאן נלמד שיהא אדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב, היינו גם שהיא רעה, רק סופו יהיה לטובה וז"ש לט"ב. ולכך מברכין על הרעה ברכה מיוחדת, דאל"כ היה ראוי

לברך בזה ג"כ הטוב והמטיב, כסברת הרי"ף שם אצ"ל כאמור, מה שאין כן ממעשה דנחום נלמוד ענין אחר, שהכל תלוי במקבל, שאם מקבל לאותו דבר שאירע לו לטובה, נעשה באמת טובה מיד:
והוא דק' לנחום דנקרא גם זו, כדאיתא בפ"ג דתענית (כא), דשדרו על ידו דורן לבי קיסר [מפטמאן] (מלא) סיפטא דאבנים טובות ומרגליות, וגנבו ומלאו עפר, למחר כי חזא אמר גם זה לטובה כי מטו התם בעי מלכא לקטלינהו לכולהו, אמר מחייכי בי יהודאי, אתי אליהו וכו'. ויש לתמוה אחר שראה נחום שגנבו ומלאו עפר, איך הלך בזה לקיסר לסכן כל היהודים ולסמוך על הנס. ונ"ל דבארתי מה ששמעתי ממורי ש"ס דמכות (כד), בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה יעו"ש וההיפך מזה, הרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידם (ברכות לה ע"ב), וכמבואר לעיל (נח סימן ג). ונחום איש גם זו באמונתו יחיה, שהיה מאמין אמונה שלימה שזו לטובה וכך נעשה באמת, ואין זה אצלו נס כלל, והיה סומך על בטחונו ואמונתו וכך עלתה לו:

6. ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף ס/ב
שם אמר להו היינו דאמרי כל דעבדין משמיא לטב. יש להקשות מה חידוש קאמר להו עתה, והלא כבר אמר כן מתחלה על כל דבר ודבר שאירע לו ושמעו זאת ממני, ונראה לי בס"ד כונתו לומר כי האדם שפותח פיו לטובה אפילו אם נגזרה עליו גזירה לרעה אפשר שתתבטל, ולכן אמר מה שאתם רואין עתה שהכל נעשה לטובה היינו כשביל דאמרי לכו מעיקרא על כל דבר שנעשה דעבדי משמיא לטב, ועל כן פתחון פי שפתחתי לטובה גרם שיהיה הדבר ההוא לטובה באמת, ורצה ללמדם בזה שיהיו מורגלים לפתוח פיהם לטובה על כל דבר אף על פי שנראה שהוא רעה:

7. מרגליות הים

ג. דור הפלגה כו' מאי עביד כו'. יעוי' בב"ר פל"ח ר' מעשה דור המבול נתפרש אבל מעשה דור הפלגה לא נתפרש, ובתנחומא ב נח כ"ד דברים של חרופים היו מוציאים על הקב"ה אלא שלא פירשו הכתובים אלא רבותינו פירשו מקצתן כו', ובב"ש כ' הטעם שלא נתפרש בתורה לפי שהתורה באה להורות ולהוכיח לדורות שלא לעשות כמעשה הרשעים ושלא יענשו כמותם, והנה חטא דור המבול נמצא בכל דור רובן בגזל ומעוטן בעריות כו' לכן פרשה התורה החטא וענשו, אבל חטא דור הפלגה אי אפשר שיתאחדו בני אדם לעשות כמעשה הראשונים טרם שנפלגה הארץ וכיון שאי אפשר שתצא כונתם אל הפועל לא האריכה תורה לפרש, שאך לעתיד או אהפוך אל עמים שפה ברורה אבל זה יהיה לקרוא כולם בשם ה'.

ד. ובס' הפליאה (ח"ב נ"ה ד) כ' מטעם החטא שחטא אדה"ר טעמו גם אנשי דור הפלגה כו' אע"פ שאמרו ונעשה לנו שם מחשבתם גם לטובה שבראותם כח מערכת בארצות וממשלת הכוכבים ומזלות כווננו להוציא את עצמם מתחת הממשלה ההיא ולהיות תחת כנפי השכינה ששם מקור היחוד וזה מחשבת אמרם אם נבנה המגדל הזה תשרה השכינה עלינו ולא נפרד בארצות ונשיג במראה הנבואה כו', ועוד שם (נ"ו ד) שאדם דור הפלגה נדב ואביתא כל כונתם היה לכבד את השם הנכבד ואפ"ה נענשו מטעם כו' עיי' שם, וראה ברבינו בחיי שם שם על דרך הקבלה כו', ובס' יקו המים לר"ש אכן תיבון פכ"ב.

8. תורת חיים מסכת סנהדרין דף קט עמוד א
אמרו דבי ר' שילא נבנה מגדל ונעלה לרקיע כו'. מיהו פשטא דקרא דנבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים כלומר גבוה הרבה כמו ערים גדולות ובצורות בשמים דדברו הכתובים בלשון הבאי כדאיתא בפ' גיד הנשה.

9. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת סנהדרין דף קט עמוד א
והרי בנין המגדל לדעת כלם שרצו להגיע ע"י מגדל הזה לחשיבות מעלה כדכתיב בקרא ונעשה לנו שם, הכת האחת לעשות לה שם חשיבות, הכת השנית לעשות מלחמה עם הש"י לבטל גזירות שלו וכדכתיב

ג"כ ונעשה לנו שם, כלומר שיש לנו שם כמו גבור עושה מלחמה, הג' להוציא עצמם ע"י שם חשיבות מרשות הש"י, כי האדם אשר הוא תחת רשות הש"י יש לו שם הכנעה והשפלה רק היו רוצים בע"ז ואין צריך להיות נכנע לפני ע"ז.

10. שערים מצויינים בהלכה

דף קט. וזו שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופים. כתב בשבט מוסר (פרק מז) כיון שהקופים היו מתחילה בני אדם, מזה הטעם יש להם קצת דמיון לאדם, וכל מה שרואים שעושה האדם הם עושים כמוהו, משום שמבקשים להדמות למה שהיו תחילה ולחזור לקדמותם. ובדברי תורה (ח"ד סי' קיב) כתב דמכאן מקור אהא דאמרי הילדים דהקופים הם בני אדם אדורים, ר"ל שהיו בנ"א ונתקללו אח"כ מן השמים כר' עי"ש. ועי' במלאכת שלמה (כלאים פ"ח מ"ו) בשם המקובל ר' משולם דצ"ל, אהא דאיתא במס' ברכות (נח:) הרואה פיל וקוף אומר ברוך משנה הבריות, דקשה מאי שינוי שייך התם, הא כל בע"ח נמי משונים צורתם זו מזו, ותיריך דבזמן דור המבול נפרע הקב"ה מן האנשים שהפכו לקופים ופילים [בגמ' כאן ליתא פילים], והיינו שהקוף דומה לאדם, ופיל מבין נמי לשון בנ"א. /

11. דרשות הר"ן - הדרוש הראשון

וזה היה ענין דור הפלגה ועונשם, שהניחו אותנו המפרשים [בה] באפלה, עד שכמעט נגששה כעורים קיר, כי אלו האנשים מה עשו, מה פשעם ומה חטאתם אם רצו להיות כאיש אחד חברים, הלא היה ראוי להיות להם בזה שכר טוב [בעמלם], כי ראינו הכתובים כלם מיישרים אל זה הדרך, עד שאמרו, אפילו עובדי ע"ז כל זמן שהשלום ביניהם אין מדת הדין מתוחה כנגדם. והסמיכו זה אל הפסוק, חבור עצבים אפרים הנח לו. ועם היות שבאו בטעם עונשם של אלו מדרשים, אינם מסכימים לפשוטו של מקרא, כי לדברי מי שאמר שהיתה הסכמתם לעלות לרקיע, הוא מן התימה איך הסכימו כל בני עולם בשטות כזה, ולו חשכו ראותם ועורו עיני שכלם היה מן הראוי להיות פתיותם מציל אותם מן העונש, וכיוצא בזה, יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו. ועוד כי לו פשטו יד בעיקר איך תספיק עונשם להפיץ אותם [משם] לבד. ועוד כי מפשט הפרשה נראה כי לא היה עונשם על מה שעשו כבר, אבל [על] מה שהיה אפשר שימשך ממעשיהם, והוא אמרו, הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם וגו', והנה פסוק זה מורה בפירושו כי לא היה העונש על מה שכבר עשו, אבל היה מדאגה מדבר שאפשר שיתחדש. וכל אלה הדברים משימים המשכיל במבוכה וצריכים ביאור, וכל זה נמשך ונוסד על השורש שאמרנו, כי חברת הרשעים ואסיפתם דבר מזיק, הן בעת השתדלם בפעולת רעתם, או לא ישתדלו בה, כאשר חברת הטובים דבר מועיל, הן בעת השתדלותם, או בעת ינוחם, כאשר נרמז באמרו, גם אם ישכבו שנים וחם להם: ... ובעת ההיא היתה כל הארץ שפה אחת וגו', והסכימו להיות לעולם כלו ראש אחד מנהיג ומושל, ושלא יהיו נפוצים ונחלקים לממשלותם, ולכן בחרו בקעה אשר מצאו להם רחבת ידים, שאין ספק שרוב בני אדם יבחרו להיותם קרובים כפי כחם אל ראש ממשלתם, ולזה גם כן הסכימו לבנות מגדל וראשו בשמים, כלומר, גבוה מופלג כפי האפשרות, כאשר בא בפסוק אחר עם זה בשוה, ערים גדולות ובצורות בשמים, כי כן היה ראוי למי שנבחר להיות מושל בעולם התחתון, שיהיה ארמונו ומגדלו גדול יתר מאד, עד שבראיית המגדל יתלבש כל רואהו פחד ומורא ושיהיה נראה מרחוק: והנה אלו האנשים בעת ההיא לא חטאו בדבר לא במעשה ולא במחשבה, אלא הש"י [שהוא] צופה ומביט למרחוק, ירד למה שימשך מקבוצ האנשים הרעים ההם, והוא אמרו, וירד ה' לראות וגו', כלומר ירד

והשגיח למה שימשך ממנו, ואם לעת עתה אין רע, אמנם הכנוס היה רע להם ורע לעולם. והוא, שכלם היו מסכימים על ע"ז. והבקעה ההיא גם כן אשר בחרו להם היא ארץ שנער, היה ראשה ומלכה נמרוד, שהיה ראש לעבודה זרה, עד שהציק לאברהם אבינו בחלקו עליה כמו שנודע, ולכן אמר, הן עם אחד וגו'. כלומר אם ימשך זה הנה כל העולם בהסכמה אחת, ואם לעת עתה אין במעשיהם נזק, זה החלם לעשות, אבל אם ימשך לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות בעת הראשון ולא יכלו עתה לא ימנע מהם, כי אין ספק שהדורות ההם כלם היו משתדלים לרומם ע"ז שלהם, ולהשכיח שמו של הקב"ה, ולא עלה בידם מפני חלוק הממשלות והארצות, כי היה לעובדי השם מפלט, מה שלא יהיה כן אם תמשך הסכמתם. כי כאשר ברח אברהם מפני נמרוד ללכת אל ארץ כנען, לוא היה נמרוד מושל בכל העולם אנה ילך מרוחו. וזהו אמרם בפסח שני אמר ליה ההוא מינאה אן מעלינן מנייכו, דכתיב, כי ששה חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדם, ואלו אתון יתביתו גבן ולא עבדינן לכו ולא מידי, אמר ליה היכי תעבדו, תכלינהו לכלהו ליתנהו גביכו, למאי דאיכא גביכו, קרו לכו מלכותא קטיעא, אמר גפא דרומי, בהא נחתין ובהא סלקין. הנה הורה, כי סבת השיב חמתם מהשחית אינו רק להיות ממשלתם בלתי כוללת, ולכן בהיות מחשבת הדור בעת ההיא, איננה לרעה, אבל כי ראה הש"י שימשך ממנה רע, לא ענשם, כי לא היו ראויים לעונש, אבל סכל עצתם ובלבל לשונם, כי גם בלבול הלשון והעלם קצתו אל קצתו תועלת בזה. כללו של דבר, ראה קבוץ הרשעים ההוא רע, בהיותם כלם מסכימים על תכונה אחת רעה, כי אי אפשר לכלל מקובץ מפרטים בעלי תכונה אחת רעה, שלא יהיה הכלל רע ממנו או כמוהו:

12. בן יהוידע על סנהדרין דף קט/א

מגדל שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים. נ"ל בס"ד טעם שנחלק לשלשה חלקים שונים אלו... או יובן בס"ד הטעם דשלשה שותפים באדם, וכנגד שני חלקים של אב ואם שליש נשרף ושלש נבלע, וכנגד חלק הקב"ה שליש קיים, כי גופם אבד אך נפשם נשארה קיימת ונתקנה ע"י גלגולים. או יובן דידוע אנשי דור הפלגה הם היו גלגול דור המבול ואח"כ נתגלגלו באנשי סדום, ולכן כתיב [שם י"ט ד'] ואנשי העיר אנשי סדום, ואח"כ נתגלגלו בבני ישראל במצרים ושם נתקנו, ולכן כנגד גלגולם בסדום שנשרפו באש וגפרית ולא נתקנו, לכן שליש נשרף, וכנגד בואם בדור המבול שנמחו ונבלעו בארץ שליש נבלע, וכנגד גלגולם בבני ישראל במצרים ששם נתקנו ונתקיימו, לכן שליש קיים:

13. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת סנהדרין דף קט עמוד א

שליש נשרף. פי' ג' כונות היו באותו מגדל והם אותם המפורשים לפני זה. יש שע"י מגדל זה היו רוצים לעלות למעלה ולישב שם, דהיינו לקנות חשיבות ומעלה, אותו נשאר קיים כי לא היה כוונתם לדבר שאינו ראוי. ואותם שהיה כוונתם לעשות מלחמה ומחלוקת עם הש"י, זהו נבלע כי דבר זה ראוי לבעול המחלוקת כמו שנבלע קרח. ודבר זה בארנו במקום אחר, כי אין ראוי לבעול מחלוקת רק שיהיה נבלע ונעדר. ואותו שהיה כוונתו לשם ע"ז כנגד זה שליש נשרף, שאין ראוי לע"ז רק האש, כי הוא יתברך אל קנא ונוקם לע"ז, וכתיב (דברים ד') כי ה' אלקי' אש אכלה אל קנא ונפרע ממנו באש...

14. בן יהוידע על סנהדרין דף קט/א

מאד שמתכוונים וחוטאים. פירוש יש רשע שהיצר הרע רודף אותו וצד אותו לעשות עון, וזה נקרא מזיד, אך יש הוא רודף אחר העון לעשותו, וזה נקרא מרד, וז"ש שמתכוין להביא עצמן לידי עבירה לחטוא בה כמו המקשה עצמו לדעת וכיוצא בו. ומה שאמרו מאד זו שפיכות דמים, נראה מאד אותיות דם א' ואות א' רמז לאדם, ר"ל שופכין דם אדם:

15. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת סנהדרין דף קט עמוד א

בר ארמלתא כו'. וכל זה מביא אהבת העושר עד שהעושר הוא מסלף דעת האדם בשביל הנאתו. כי מה שאמרו דאית ליה תורא נרעה חד יומא ודלית לי' נרעא תרי יומא, והיו נותנים טעם לפגם בשביל אהבת הממון. כי בא לומר כי אדם שאין לו שור רק בהמה דקה אין לו עבודת אדמה שהרי אין לו שור, ולכך יש לו לרעות שני ימים כי אין לו עבודה, ומי שיש לו שור בודאי עשיר הוא ויש לו עבודת אדמה ואין לו פנאי לרעות ולכך יש להקל עליו. וכן דעבר במברא יהיב חד זוז' דלא עבר במברא יהיב תרי, חושבים היו עצה להנאתם שהיו נותנים טעם

לפגם בשביל אהבת ממון, משום שהולך על היבשה שהיבשה הוא לאדם, אבל מי שעבר על המים אין המים שלהם ואין נחשבין המים כמו הארץ ששם דרים בני אדם ויכול לעשות ממנו מה שירצה. ועשו דבר זה העשירים בעלי תענוג ועבורי במברא [והעשיר] ימצא אניות הרבה ויקל מעליו השכירות כאשר ימצא אניות הרבה. וכל זה כי בעל העושר אשר אוהב את העושר עושה לו משפט וחקים לא טובים הכל בשביל טובתו.

=====

16. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת סנהדרין דף קט עמוד ב

ואמר כי הוי מתרמי להו עניא וכו' ור"ל כי מי שאוהב את עושר אף כאשר הוא נותן צדקה לעני דעתו באולי תחזור [אליו] ואין אצלו נתינה כלל, וזה שאמר שהיה כותב שמו על הדינר כלומר שנתן דעתו על הדינר באולי יחזור אליו. ולפיכך לא היה נותן אחד מהם רפתא, לפי שהיה אוכל אותו ולא היה נשאר רק נתן לו דבר שהוא קרוב, [שיחזור אליו], שלא היה רוצה שיאכל אותו העני. ואמר כי לא די זה שלא היו נותנין צדקה, רק כי מי שנותן לאחד צדקה היו דנין אותו במיתות אכזריות כמו שעשו להך ריבה, כי נשים רחמניות הם בפרט הריבה רחמנית בטבע ואנשי סדום היו דנין אותה בשביל זה במיתות אכזריות לאבד מי שנמצא אצלו הרחמנות, כאשר הם היו נמשכים אחר מדה זאת. שלא ליהנות אדם מהם, עד שלא היו נכנסים כלל לעשות הטוב.

17. בן יהודע על סנהדרין דף קט/ב

שם שפיוה בדובשא ואוקמה על איגר שורא. נראה עשו לה מדה כנגד מדה, היא היתה מחפה הרפתא בחצבא לכך חפו אותה בדובשא, והיא היתה מתכונת לעשות צדקה תציל ממות כדי להגין מן הפרענות כמו חומה כנגד הפרענות שלא תבא, לכך הניחו אותה על החומה להמיתה שם.

18. מהרש"א על סנהדרין דף קט/ב

ומ"ש זעקת סדום וגו' כי רבה כו' על עסקי ריבה כו'. דרשו כן לפי שלשון זעקה היא בכ"מ ממי שנעשה עמו עול ולא ממי שעושה עול כמ"ש ויזעקו בני ישראל וגו' וע"כ פ"י גם הכא זעקה על סדום מן הריבה שנעשו עמה עול וכן פירש הרמב"ן זעקת סדום וגו' זעקת עשוקים כו' ע"ש ובב"ר דרשו הכצעקתם לא נאמר אלא הכצעקתה זו דינה של נערה כו' עיין שם וק"ל:

19. שערים מצויינים בהלכה

שם ע"ב וימותו בעולם הזה, כמגפה לעולם
הבא. מדקדק הגה"ק ר' חיים ויטאל
בספרו חיים שנים ישלם, הא "כמגפה" לגופיה
איצטריך להודיע באיזה מיתה מתו, ומפרש
מדכתיב "וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ
רעה לפני ה'", ואפסיק קרא בין וימותו לתיבת
במגפה, דהו"ל למימר וימותו במגפה האנשים
מוציאי דבת הארץ, ועוד אמאי נסמך תיבת
במגפה עם לפני ה' כו', אלא מדהפסיק בין
שתי המיתות ש"מ לדרשא קא אתי, ומלבד
וימותו בעוה"ז מתו גם במגפה לעוה"ב אשר
הוא לפני ה'.

20. מרגליות הים

לעוה"ב, [וידוע בכתבי האריז"ל שעליו נאמר צדיק כתמר יפריח דקרח משורש גבורות של קין ומשה מחסדים של הבל, וחלק על משה בשביל שחשב כי כבר נתקנו הגבורות ואז הן מעולות מהחסדים ולכן מדוע תתנשא והלא הגבורות עדיפי, מרע"ה השיב בקר וידוע זה יהיה לבורק בתיקון השלם או הגבורות גבוהות מהחסדים [ולכן אז ההלכה בבית שמאי ע' בס' ויקהל משה [דף ג"ה, כחמשה דפים לפני סה"ס], ובהתורה והמצוה להג"ר מלבי"ם פ' חוקת תורה אור (בדה"ס קמ"ז א)] שלעתיד לבוא יהיה כל שורש קין בפנים באופן כי מה שהיה עד עתה בחינת ליום שהם מצד הגבורה [עמש"כ בס' שערי זהר חגיגה י"ב ב ד"ה ומיכאל השר הגדול כו' באריכות] משורש קין כולם יעלו בבכורים שהיא הכהונה, וע' בס' הגלגולים להאריז"ל (פשימשל תרל"ה) ס"פ מ"ד לעתיד יהיו כהנים אותם שהיו ליום, ושם פמ"ה לעתיד שינקה ויטהר קין ויחזור לכבודו מה שהיה תחילה, כהנים עובדים יטלו הלויים עבודתם ומעלתם באופן שהכהנים יהיו הלויים והלויים יהיו הכהנים, וע' שער הגלגולים (ירושלם תרס"ג)

21. שערים מצויינים בהלכה

ת"ר עדת קרח אין להם חלק לעוה"ב. כתב בליקוטי תורה להאריז"ל אהא דכתיב (תהלים צב-יג) "צדיק כתמר יפריח" שזה סופי תיבות קרח. ומפרש בדברי יחזקאל (פ' קרח) דבא לרמוז על קרח שיתוקן לעתיד, ובוה מפרש הא דכתיב (שם-יד) "שתולים בבית ה'", דזה הטעם למה יתוקן, כי שורשו הוא בקדושה ושתול בבית ה', "בחצרות אלקינו יפריחו", שיתוקן מעט מעט מדריגה אחר מדריגה כו' עיי"ש. ועי' בספר הגלגולים (פרק מט) דקרח שהוא מקין עתיד להחיות ולפרוח ע"י זכות שמואל הנביא כו'. ובילקוט תהלים (פרק מה רמו תשמט) איתא להדיא, שנתנבאו שאביהן בא לעתיד לבא. ואפשר דמה"ט אמרי' כאן עדת קרח, ולא אמר קרח וכל עדתו. אמנם בתוספתא (פרק יג) איתא, קרח ועדתו אין להם חלק לעוה"ב ואין חיין לעוה"ב. וצ"ל דאגדות חלוקות הן.

22. שערים מצויינים בהלכה

קרח שנעשה קרחה בישראל. פרש"י שנבלעו. ובמהרש"א מפרש דשמו נעשה קרחה, שלא יקרא אחר עוד בשמו, כדורשין במס' יומא (לח:;) מדכתיב (משלי יז) "ושם רשעים ירקב" ולא מסקינן בשמיה דרשע, ודקדק לומר שנעשה קרחה בישראל, דבבני קרח נשאר שם עשוי באלופי קרח. וצ"ע דהא שם קרח באלופי עשוי היה הרכה קודם דמעשה קרח. ובתו"ת (קרח טז-א) כתב, דעל ידו נעשית קרחה בישראל, כלומר חסרון אנשים בישראל,

שמתו במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות איש מלבד המתים על דבר קרח כדכתיב בקרא (שם יז-יד).

23. ערוך לגר מסכת סנהדרין דף קט עמוד ב

בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים בקהלם אל תחד כבודי זה עדת קרח. י"ל למה ייחס מרגלים לשמעון ולוי דוקא וגם למה קרי לזה בסודם ולזה קרי בקהלם ויש לבאר דמחלוקת שכל מגמתו הוא להפר השלום והסדר יפעל בב' אופנים או בהסתר ע"י עצת הקושרים או בגלוי ע"י הקהל בפומבי במרגלים התנהגו בחטאם ע"י עצה רעה שהביאו להם הנשיאים שהוציאו דבה רעה על א"י **אבל בעדת קרח חטאו ע"י מרידה בפומבי ובהקהל כל עדת ישראל ובאופן הזה היו גם הב' חטאים שעליהם עונשם יעקב שמעון ולוי שבחמור בשכם היו המלחמה בפומבי** כמו שאמר יעקב להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפרזי ביוסף חטאו ע"י התנכלות עצה כדכתיב **ויתנכלו אותו להמיתו וזהו פירוש בסודם אלו מרגלים שהיה בהתנכלות בקהלם זהו עדת קרח שהיה בפומבי ונותן טעם כי באפם הרגו איש זה נגד מרידה בפומבי וברצונם עקרו שור זה יוסף שנקרא בכור שורו הדר לו ועקרו אותו ע"י עצה רעה:**

24. חבור התשובה למאירי - משיב נפש מאמר ראשון פרק ד

כאמרו בפרוש [במדבר ט"ז] ומדוע תתנשאו על קהל יי, **והוא אמרו גם כן [שם] כי כל העדה כלם קדושים, רצה בו שהם כלם על מדרגת מעלה ולא יצטרכו להנהגתו, והוא ענין שאלתו [במד"ר י"ח ג'] בטלית שכלה של תכלת ולבית מלא ספרים שלא יצטרכו לתכלת ומזוזה...**

25. מהר"ל חדושי אגדות על סנהדרין דף קט/ב

ודע כי לגודל היחסו שהיה דבק קרח בקדושה מצד אבותיו, לא היה ראוי שיהיה נכנס בזה, אם לא היה אשתו החמרית היא שמסלקת האדם מן הקדושה ולהיות נמשך אחר החומר. ולכך אשתו הסיתו כי דרך האשה להמשיך הבעל אחריה לסור מן הקדושה, וזה אמרם במסכת בב"מ (נ"ט א') ההולך אחר עצת אשתו נופל בגיהנם ומוקים ליה במילי דשמיא שהם דברים אלקיים, כי בזה החומר מסיר האדם, ולפיכך קאמר שהיתה מסירה אותו מן התורה שאמרה כי התורה שציוה אינו כך. ואלו (אין) היתה מסירה (מן המחלוקת) [אותו] במילי דלעמא לא בדברי תורה לא היתה יכולה לו, וכמו שאמרו שם במילי דביתא יש לשמוע אל דברי אשתו, כי האשה היא עזר שלו ומשלמת האדם במילי דבית כמו שאמרו בפרק הזהב (שם) ע"ש. ואלו ד' בעלי מחלוקת דהיינו קרח ומאנים וחמשים איש ודתן ואבירם ואון, הם ד' כתות. כי דתן ואבירם היו חולקים מחמת עזות הגדול והקשה, כי היו בעלי מחלוקת ולא היו מבקשים כהונה. הר"ן איש לא היו חפצים רק כהונה וגם קרח היה מבקש כהונה וכדכתיב בקרא, והיה משתף עם דתן ואבירם ג"כ כי עשה זה בשביל קנאה והיה מקנא במשה ואהרן. אבל און היה נכנס במחלוקת בשביל שלא היה רוצה שיהיה מושל משה עליו, וכדמשמע מעצת אשת און כמו שהוא מבואר, והיה בעל מחלוקת אבל אינו קשה כמו שהוא כל בעל מחלוקת, רק שלא היה [רוצה] שיהיה משה משתורר עליו (רק הפה) ולכך שמע לקול אשתו לצאת מן המחלוקת והבו זה:

26. ספר באר מים חיים - פרשת בשלח - פרק יד

(כט) ובני ישראל הלכו ביבשה וגו'. מיעוט רבים שנים, לומר כי על שנים מישראל לבד נקרע הים והם דתן ואבירם שאמרו חז"ל שנשארו ונקרע הים עליהם לבד:

27. ספר באר מים חיים - פרשת קרח - פרק טז (המשך)

(יג) המעט כי העלייתו מארץ זבת חלב ודבש וגו'. ... **שעליהם לבד נבקע הים אחרי צאת ישראל ממנו שהם איחרו לבוא עבור רשעתם ונבקע בשבילם** שלזה יאמר הכתוב כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו' **ובני ישראל הלכו ביבשה וגו' פירוש גם אחר שכבר בא סוס פרעה בים הלכו בני ישראל ביבשה והם דתן ואבירם שנבקע עבורם** ועל כן חשבו החטאים האלה בנפשותם כי חשיבתם גרם זאת. ועל כן אמרו כי גם להם מגיע השררה ולא אמרו בלבבם כי חסד מאת א-להים הוא והקב"ה חפץ לקדש שמו בעולם בפלאי פלאים לעיני כל מצרים. ואמנם כי גם רשע ליום רעה מוכן שיתקדש שם שמים על ידו כי נודע ה' משפט עשה כמאמר חז"ל (ילקוט יחזקאל בפסוק ל"ח, כ"ב ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו') אין שמו של הקב"ה מתגדל ומתקדש אלא כשהוא עושה משפט ברשעים וכו':

28. שערים מצויינים בהלכה

דף קי'. וסתרתה למזיה כל דאתא חזיה הדר.
פרש"י דסתרה לשערה וישבה על
פתח הבית, כל מי שהיה בא לקרוא רואה
ראשה פרוצ וחוזר. כתב החיד"א בספר כסא
רחמים (אדר"נ פל"ה) בשם רבני אשכנז, כי
בחכמה עשתה אשתו זאת, דכולם היו רוצים
להיות כהנים גדולים, ועשתה עבירה לשמה
שגלתה שערה בפרסום גדול על הפתח בפני
רבים, כלומר אם כל עצמכם להיות כהנים
גדולים, נטולה אני להיות לי בן כהן גדול,
דאמרי' במס' יומא (מז.) דקמחית נזהרית שלא
לגלות שערה אפילו לקורות ביתה לכך יצאו
ממנה שבעה בנים וכולם שימשו בכהונה
גדולה, וגם גילוי שער מזיק לבעלה כדאיתא
בזוה"ק (ח"ג דף קכה.), וא"כ בעלה אינו ראוי
לכהונה, וע"י זה חלוק שעתא וניצול.

בענין: מי שפרע

משה שווערד

א. משנה מסכת בבא מציעא פרק ד

(ב) כיצד. משך הימנו פרות ולא נתן לו מעות, אינו יכול לחזר בו, נתן לו מעות ולא משך הימנו פרות, יכול לחזר בו. אבל אמרו, מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה, הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו.

ב. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף מח/א

רבי שמעון אומר אף על פי שאמרו טלית קונה דינר זהב ואין דינר זהב קונה טלית מכל מקום כך הלכה אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים בים הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו

ג. ספר ערבי נחל - פרשת נח

לישב זאת נבאר משארז"ל (ב"מ מ"ד.) מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו. קשה מדוע בשום עון אשר חטא אשר יעשה אותם האדם לא חייבו חז"ל לבית דין לומר לו ככה זולת למי שחוזר ממקח כשלא היה קנין בדבר. ב' מה תלה באנשי המבול והפלגה הלא ה' לא יוותר שום אשמה. ג' מאנשי דור המבול אין לו ביאור, דהוה ליה למימר שפרע לדור המבול ומה לשון אומרם מאנשי דור המבול. ד' מאי הוא עתיד ליפרע, הוה ליה למימר הוא נפרע מאי לשון עתיד. ה' מאי שאינו עומד בדיבורו, הוה ליה למימר שאינו מקיים דיבורו:

ד. תוספות רא"ש על בבא מציעא דף מח/א

מי שפרע מדור המבול. שהיו מלאים חמס ולא היו עומדים בדבורם, ודור הפלגה נקט אגב דור המבול, ומצרים לא היו עומדים בדבוריהם שבכל שעה היו אומרים לשלח את ישראל וחזרו בהם:

ה. המאירי על מסכת בבא מציעא דף מח/א

ומה שהזכירו בזו אנשי דור המבול מפני שמעשיו של זה דומין למעשיהם שהיו גוזלין על צד שלא היו בית דין יכולין להזקק לתובע והוא שאמרו בתלמוד המערב מה היה חמס של אנשי דור המבול הוה חד בר נש נפיק וטעין קופה מלאה תורמוסין היו באים ונוטלין ממנו פחות פחות משה פרוטה כדף שלא תהא גזלתם יוצאת בדיינין וכן מזכיר המצריים שלא היו עומדין בדבורם כמו שנאמר בהם היתה הרוחה והכבד את לבו והוזכרו האחרים אגבן של אלו:

ו. סמ"ע על חו"מ - סימן רד

(ח) מאנשי דור המבול כו'. בפרישה כתבתי דנ"ל דנקט הני משום דבהני נתפרסם השגחת הש"י על מעשים הרעים דבני אדם ופרע להן בפומבי לפי מעשיהן ומה"ט אמרו ומצרים שטבעו בים מפני שטביעה בים סוף היה גדול שבניסים ובדרך השגחיית שבדבר שזדו להשליך בני ישראל לים בא עליהן:

ז. שו"ת אבני נזר חלק חושן משפט סימן לב

... כי הדבר שהשכל מחייבו שלא לעשות ככה. שמעתי מפה מרן כ"ק הרי"ם זצלה"ה מגור פירוש המשנה [ב"מ מד ע"א] מי שפרע מדור המבול כו' כי המה לא הי' להם תורה ואעפ"כ נענשו יען עשו דבר שהשכל מחייב שהם מעשים מתועבים. על כן אף שמן הדין יכול לחזור הדבר מובן מעצמו שהוא עולה.

ח. חזקוני בראשית פרשת נח פרק ז

וא"ת איך נענשו דור המבול מאחר שלא נצטוו על המצות. וי"ל יש כמה מצות שחייבים בני אדם לשמור מכת סברת הדעת אעפ"י שלא נצטוו ולפיכך נענשו כמו קין שנענש על שפיכות דמים אעפ"י שלא נצטוו על כך או שמא על הגזל עצמו נצטוו.

ט. רבי ניסים גאון על ברכות דף ב/א

ועוד יש להשיב והיאך יתכן לעונשן על דבר שלא נתחייבו בו ולא ניתן להם והלא יש להם להשיב כי אילו נצטוו היינו עושים ואילו הוזהרנו היינו נזהרים ומקבלים כמו שקיבלו הם: והרי אנו פושטים אלו תשובות הטענות ונאמר כי כל המצות שהן תלויין בסברא ובאובנתא דליבא כבר הכל מתחייבים בהן מן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים ...

י. ספר שפת אמת - בראשית - פרשת נח - שנת [תר"מ]:

חטא דור המבול הי' בבחי' ד"א שקדמה לתורה כי יש ב' אלפים תוהו עד האבות שהתחיל ב' אלפים תורה. לכן גם צדקת נח הי' בבחי' ד"א. ואיתא בתדב"א ע"פ ויגרש את האדם כו' לשמור דרך עה"ח דרך זו ד"א עה"ח זו תורה מלמד שד"א קדמה לתורה. נ"ל כי זה נעשה אחר החטא כי מקודם הי' מוכן מיד לתורה ואחר החטא נעשה כן שלא יהי' כ"א זוכה מיד לתורה כענין שכ' מאן דנצח לחויה כו' כי בחי' ד"א הוא תיקון הגוף והמידות. לכן אח"כ הוצרך בחי' נח כנ"ל ולכן אמרו מי שפרע מדור המבול כו' שעיקר חטאם הי' בבחי' ד"א כנ"ל:

יא. חנוכת התורה פרשת קדושים

קיט) איתא בגמרא בכמה מקומות מי שפרע מאנשי דור המבול הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו. ולכאורה צריכין ליתן טעם למה אמר דוקא מי שפרע מאנשי דור המבול. ויש לומר דהנה בפרשה זו כתיב איפת צדק והי' צדק יהיה לכם ואיתא בגמרא מה תלמוד לומר הי' והלא הי' בכלל איפה היא ומתרץ לומר לך שיהא הן שלך צדק ולאן שלך צדק כשאתה מדבר הן או לאו קיים דיבורך וכו'. והנה מי שאינו עומד בדיבורו צריך לומר שהוא סובר דהפירוש בפסוק כפשוטו לא מבעיא איפה שהיא מדה גדולה שאסור להונות אלא אפילו הי' שהיא מדה קטנה גם כן אסור. דאם לא כן הוה אמינא דדוקא גזל גמור אסור אבל גזל קטן כמו שוה פרוטה

או פחות מזה יהיה מותר לכן כתיב הין. אמנם קשה היאך סלקא דעתך דגזל קטן יהיה מותר הלא כל העונש של דור המבול לא היה אלא על גזל קטן פחות משה פרוטה כדאיתא במדרשים אם כן הדרא הקושיא לדוכתא מה תלמוד לומר הין. וע"כ צריך לומר דלא רצה ללמוד מדור המבול דגזל קטן גם כן אסור והין בא להורות שיהיה הן שלך צדק. לכך אמר מי שפרע מאנשי דור המבול על איסור גזל קטן הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו ואינו רוצה ללמוד מדור המבול דגזל קטן אסור

יב. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נב/ב

ויראני ה' ארבעה חרשים מאן נינהו ארבעה חרשים אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק

יג. ערוך לנר על סוכה דף נב/ב

שם ואליהו וכהן צדק: הטעם למה ד' צדיקים הללו יבואו לידות קרנות הגוים יש לפרש ע"פ מה שנלענ"ד לבאר מה דאמרינן בב"מ (דף מ"ז) דאומרים מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום וממצריים בים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו ע"ש דלכן מזכירין ד' פורענות אילו דוקא מפני שבזה הראה הקב"ה שמושל בכל ועל כן נפרע מהרשעים הללו בד' יסודות שכל הברואים נבראו על ידם דהיינו מדור המבול נפרע במים ומדור הפלגה ברוח כדאיתא במדרש בפסוק לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח זה דור הפלגה דנפוצו ברוח ומאנשי סדום נפרע באש שהמטיר עליהם גפרית ואש מן השמים וממצריים בים נפרע בעפר דתחת אבודם ה' שנעשה הים כמין חומר שנטבעו בו ולא יכלו לנוס כמו דכתיב חומר מים רבים וסוף אבודם ה' כדכתיב תבלעמו ארץ ולכן אומרים מי שפרע מרשעים ע"י ד' יסודות הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו וכמו כן יש לומר דמינה הקב"ה ארבע חרשים ואזר כל אחד מהם בכח מיוחד מד' יסודות לכלות הרשעים ולידות קרנות הגוים אשר זרו את יהודה דאברהם הכה את אויביו בעפר כמו שדרשו רז"ל במדרש יתן כעפר חרבו שזרק עפר על האויבים ונעשו חרבות וכתיב שם ויחזק חרש את צורף דהיינו שם שהוא כהן צדק חזק את אברהם בזכותו הרי שכחו של שם להכניע את אויביו ד' בעפר ואליהו הכניעם במים דעצר להרשעים טל ומטר הרי שמושל על יסוד המים להכניע הרשעים ומשיח בן יוסף מושל על יסוד האש כדכתיב ובית יוסף ללהבה שנדרש על משיח בן יוסף כמו שהביא המרש"א בשמעתין הרי שמשח בן יוסף עתיד לדון הרשעים באש ומשיח בן דוד יכניעם ברוח כדכתיב ויצא חוטר מגזע ישי וגו' וכתיב שם וברוח שפתיו ימית רשע ולכן ד' חרשים אילו מוכנים לכלות הרשעים שבאים מארבע רוחות העולם כמו שכתב רש"י בזכריה אלה הקרנות אלה האומות אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלם עד אשר זרום עכ"ל וארבע יסודות קיימים בארבע רוחות העולם כדאיתא בזוהר פ' וארא אש בצפון רוח במזרח מים בדרום ועפר במערב ועל כן יכנעו ע"י ד' חרשים המושלים על ד' יסודות להכניעם:

יד. ספר שערים מצויינים בהלכה

הפרטית של השי"ת. ועי' בשושנים לדוד
דבאלו השנים פרע להם הקב"ה בעצמו
כדמצינו בפוסקים שם, אבל באחרים כאנשי
סדום היה ע"י מלאך, וה"נ במצרים היה ע"י
משה, ומה"ט לא תני אלו במשנה. [ועי'
בשאלות (סי' לו) דמשמע שגרס במשנה ומאנשי
סדום ועמורה ומן המצריים, ועי"ש בהוספות לשאלת
שלום]. ועי' מש"כ במראית העין ובלחם שמים
ובשו"ת אבני נזר (חור"מ סי' לב) ובאהבת יונתן
(הפסרת פ' בא). ובערוה"ש (שם) כתב, דיש
הרבה בנ"א שאין חוששין לעונשי עוה"ב, וכל
מעיינם רק בהבלי עוה"ז, לכך אומרים לו מי
שפרע מאלו בעוה"ז, כן יפרע ממך בעוה"ז,
ומזה אולי יתחרט ויקיים דברו.

טו. ספר בניהו בן יהוידע על בבא מציעא דף מד/א

מי שפרע מאנשי דור המבול ודור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים שטבעו בים. קשא מה שייכות יש לזה שאינו עומד בדבור לאנשים הנזכרים, ועוד למה אומרים שטבעו בים, יאמרו וממצרים בסתם, כי הוא יתברך נפרע מהם בארץ מצרים ובים, דלקו כאן וכאן. ונ"ל בס"ד על פי מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים פרשת שמות, דשלשה דורות אלו של מבול ושל הפלגה ואנשי סדום, כולם היו מניצוצות קרי של אדם הראשון, באותם ק"ל שנה שפירש מאשתו אחר אכילת עץ הדעת ע"ש, גם ידוע דהנחש לא היה יכול לפתות את חוה שתאכל מעץ הדעת, אלא ע"י שני דברים ששינה אדם הראשון במצותו יתברך, כי השי"ת צוהו על האכילה, ולא אסר לו הנגיעה, והוא שינה ואמר לחוה שגם הנגיעה אסרה לנו, ועל ידי כך מצא הנחש מקום להכנס בו לעשות מזמתו, כי הוא לא היה יכול להאכילה בחוזק יד, אך בנגיעה יכול עליה, כי היתה עומדת לפי תומה אצל עץ הדעת, ובא הנחש ודחה אותה עליו, ואמר לה הרי נגעה ולא מתה, כן באכילה תאכל ולא תמות, ואכלה, ואחר שאכלה הוכרח גם אדם הראשון לאכול, כי באה עליו בטענה, וכיון שאכל נטרד מגן עדן, ופירש מאשתו ק"ל שנה, וכיון שפירש מאשתו הוליד באותם ק"ל שנה מן הקרי, לאותם נשמות שהיו במבול, ובהפלגה ובסדום, ולכך הרשיעו ולא נתקנו, נמצא אלו השלשה דורות נתהוו מסיבת אכילת עץ הדעת, ואכילה של עץ הדעת נעשית מסיבת שינוי דברים ששנה אדם הראשון במצותו יתברך, לכן זה המשנה דבריו ואינו עומד בדיבורו, תלו עונשו בעונש שלשה דורות הנזכרים, ומה שתלו אותו במצרים גם כן, מפני כי מצרים לקו בעבור קושי השעבוד שעשו לישראל, וידוע במה יכלו לעמוד על רוחם ולהקשות עליהם בשעבוד יותר מכוחם, הוא בערמה שעשו להם תחלה בפה רך, שאמר להם עשו עמי בטובה, והיה כל אחד מישראל עוסק יותר מכדי יכלתו, כי אמר לשעה היא זו, טוב שאעשה רצון המלך, אח"כ אותו רשע שם סך שעבודם לחק שצריך ליתן לבנים ביום, סך כך וכך, וזהו קושי השעבוד שעשה אליהם, והוא שינוי דברים ששינה מן פה רך לפרך, גרם לו הפרענות של מלקות:

ומה שפירש על פרענות שלקה בים, היינו כי הסיבה שסיבבה לו לאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו לשפת הים, הוא שינוי הדברים ששינה להם בתחלת שעבודו בם, אשר בתחלה דבר בפה רך, באומרו עשו עמי בטובה, כי מחמת שדיבר בערמה לכך אמר לו תחלה דרך שלוש ימים נלך במדבר, שיחשוב שאומרים לחזור אליו, ומחמת כן מצא לו פתח לרדוף אחריהם, בחשבו שהם שינו ועברו על דבריו יתברך, כי הוא אמר שילכו דרך שלשת ימים ויחזרו, והם ברחו לגמרי, ולכך רדף אחריהם, אבל אם היה אומר לו בפירוש מעיקרא שישלחם לגמרי, לא היה חוזר בו לרדוף אחריהם, כי היה ירא לנפשו, והנה מה שהטעהו בכך הוא מדה כנגד מדה, כיון שהוא הטעה אותם בתחלת שעבודו בם, שאמר להם תחלה עשו עמי בטובה, ואח"כ חזר בו ושעבדם בפרך, לכך הטעהו בדבר של שלשת ימים, וזה היה סיבה שירדוף אחריהם וילקה על הים, ולכך תולין פרענות זה המשנה ואינו עומד בדבורו, לפרענות פרעה על הים:

טז. ספר ערבי נחל - פרשת נח

לישב זאת נבאר משארז"ל (בבא מציעא מ"ד ע"א) מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו. קשה מדוע בשום עון אשר חטא אשר יעשה אותם האדם לא חייבו חז"ל לבית דין לומר לו ככה זולת למי שחוזר ממקח כשלא היה קנין בדבר. ב' מה תלה באנשי המבול והפלגה הלא ה' לא יוותר שום אשמה. ג' מאנשי דור המבול אין לו ביאור, דהוה ליה למימר שפרע לדור המבול ומה לשון אומרים מאנשי דור המבול. ד' מאי הוא עתיד ליפרע, הוה ליה למימר הוא נפרע מאי לשון עתיד. ה' מאי שאינו עומד בדיבורו, הוה ליה למימר שאינו מקיים דיבורו:

לבאר זאת, הנה איוב ערער וקרא תגר על דור המבול וסדום ודכותיהו שהרבו לפשוט ונאבדו מן העולם כרגע בלי עונש ויסורין איוב כד', כד, ובאמת כפי ערך עונם וחטאותם כי רבו היה ראוי חיו יחיה בעיני ויסורים שיהיו כדי עונשם. ובתירוץ דבר זה ביארו המפרשים עם דברי האר"י ז"ל שנתן טעם על גזירות ושעבוד מצרים שלא נמצא בו טעם בתורה, וכ' וז"ל, כי דור אנוש ומבול והפלגה וסדום שתלך ה' בגלגול באותן הדורות וקבלו את עונשם כי בראשונה לא קיבלו עונש רק נאבדו כרגע מן העולם ולכן באו בגלגול וקיבלו עונשם, ולכן אותם שהיו יכולים לבא לידי תיקון נתקנו והשאר נאבדו ונתמעכו בבנין ונשחטו כששחט פרעה ק"ן ילדים בבקר וק"ן בערב שמות רבה א', לד וכדומה. ולכן נגד דור אנוש שהציף הים שליש עולם תנחומא בפ' יתרו ט"ז היה גזירת היאורה תשליכוהו, ונגד דור המבול סבל משה רבינו ע"ה יסורין כשהושלך בתיבה ע"פ היאור דוגמת נח שהיה בתיבה וכדאמר בתיקונים כי שתל הקב"ה נשמת משה רבינו ע"ה בנח ולא

אצלח ונסתלק ממנו ובא באותן דורות של מצרים, מ"ש ולא אצלח הוא שנענש על שלא הוכיח לדורו גם לא התפלל עליהם (זהר חדש כ"ט ע"א), או לפי שלא היה הדור ההוא כדאי שיתפרסם ביניהם נשמת משה רבינו ע"ה לכן נסתלק ממנו, ויתבאר עוד אי"ה לקמן מענין ב' טעמים אלו. ולכן בתחלה נקרא נח איש צדיק תמים וביציאתו מהתיבה קראו הפסוק איש האדמה עבור שנסתלק ממנו נשמת משה רבינו ע"ה. ובזה פירש השפתי כהן כי מן המים משיתיהו ע"ש, ולכן הצער שהיה לנח בתיבה ולמשה רבינו ע"ה היה כפרה ותיקון קצת להם, ונגד הפלגה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר כו' היה שעבודם בחומר ובלבנים:

וטעם הדבר מה שלא קבלו עונשם מיד, הוא, לפי שחטאתם כבדה מאד ואלו לא נאבדו כרגע היה חוזר כל העולם לתהו ובהו לכן הוכרח שיאבדו הם כרגע ושיבואו בגלגול לקבל עונשם. ועם זה ביארו המפרשים המאמר במדרש על פסוק (ירמיה נא, ט) רפאנו את בבל ולא נרפתה כו' כי נגע עד שמים משפטה ונשא עד שחקים, ודרשו במדרש (בראשית רבה לח, ה) רפאנו את בבל על אלו הדורות, וביארו המפרשים עם האמור כי לא היה להם רפואה ותיקון במה שנאבדו מן העולם אלא הוצרכו להתגלגל פעם ב' לקבל אז עונשם וביאר הפסוק עצמו טעם הדבר שלא קיבלו עונשם בראשונה כי נגע עד שמים כו', ר"ל כי חטאתם כבדה מאד והיו בטלים שמים וארץ ממציאותם לכן הוכרח להיות כך עיין בס' דברי שלמה פ' זו באורך:

עלה לנו דחומר עונש דורות אלו הוא מה שנענשו שני פעמים, שבראשונה נענשו באבדן מולדתם מן העולם ועוד זאת הוצרכו להתגלגל בדורות אחרים וקבלו אז עיקר עונשם, משא"כ כל שאר החוטאים מתוקן עונם בגיהנם וכל שכן ביסורי עולם הזה המכפר יותר מגיהנם ושוב אין צריך להתגלגל כי הגלגול מסוכן יותר מגיהנם, משא"כ אלו מלבד מה שקבלו עונש הוצרכו עוד לבא בגלגול ולהענש עוד גם אז:

והנה כתבנו כמה פעמים באורך איך נשמת האדם אינה מסתלקת בפעם אחת אלא מעט מעט כי בכל דיבור מסתלק חלקי הנשמה, אותו החלק הוא ג"כ קומה שלימה כי מה שיש בכולו יש בחלק אם היא דברי קדושה עולה אל א-להים והיא מנוחתה בגן עדן, ואם הוא דבר איסור עולה לס"א והוא עצמו הגיהנם, הרי שהנשמה בחיי האדם או בגיהנם או בגן עדן רק שאינו מרגיש כל עוד שמלוכש הנשמה בתוך הגוף, וזהו שאנו מתפללין שתצילנו היום ובכל יום ויום כו' ומדינה של גיהנם, דלפי פשוטו דקאי על גיהנם דלאחר הפטירה איך יאמר היום ובכל יום, ועם האמור מובן כי בעודו בחיים חיותו בכל יום ויום יש דינה של גיהנם, ולאחר הסתלקות הכללי הנה אותן חלקי הנשמה הצריכים בירור מתלבנים בגיהנם ואחר תיקונם מתקבצים כל חלקי הנשמה והיו לאחדים אחדות אחד כענין רוחני שנעשה הכל אחדות גמור ובאה למקומה בגן עדן כראוי:

והנה יש מיני דברי הרשות אשר אינם לא מצוה ולא עבירה, כגון ענין הרשות שצריך האדם לדבר וחלקי הנשמה היוצאים מאלו הדבורים לא יתכן שיבואו לפני א-להים וגם לא לס"א, הנה הנותן לבו על דרכיו יכוון בעת דברו דיבורים כאלה לקיים מצות מדבר שקר תרחק וישים עיניו ולבו על דיבוריו אלה שיהיה נשמר משום נדנוד שקר וכזב ולמען יראת ה' ומצותיו שיהיו דיבוריו כולם אמת, ואז דברים אלו באים ג"כ לקדושה כי מקיים בהם מצות מדבר שקר תרחק וחיותו של הקב"ה אמת, משא"כ כשמדבר שקר אזי אותן חלקי הנשמה באים לגיהנם שהוא הס"א:

ואמנם יש ענין דיבורים שהם ממוצעים שאינם לא שקר ולא אמת, כגון מי שאומר כך וכך אעשה למחר וליומא אחרא דיבורים דלהבא, וזהו ענין מ"ש האר"י ז"ל היתר נדרים פורחין באויר כי מיד שנודר לא נודע דיבור זה אם יהיה אמת או לא לכן אי אפשר לאותו הדיבור לבא לקדושה וגם לא לס"א ולכן פורח באויר אין לו שום מקום עד עת שמקיים הנדר ונעשה הדיבור אמת ובא למקומו, וע"ז הזהירה התורה לא יחל דברו (במדבר ל', ג) ר"ל שלא יקלקל את הדיבור שלו אלא ככל היוצא מפיו יעשה ועי"ז יהיה תיקון לדיבור ההוא, אכן כשמתיר את הנדר אז הותר לעבור עליו יעוי"ש באורך:

וכך הוא ענין כל דיבורי הרשות אשר בעת דברו אינו לא אמת ולא שקר, כמו המוכר והלוקח שעושים מקח וממכר הנה אם מקיים דיבורו אח"כ אזי הדיבור ההוא נעשה אמת למפרע ובא למקומו, אכן אם חוזר

אח"כ בדיבורו ולא נתאמת הדיבור ההוא נשאר הדיבור ההוא פורח באויר כבתחילה כי לא יבוא אל הקדושה עבור שלא נתאמת וכן אל הס"א לא יבא כי מכל מקום בעת דברו לא היה שקר מוחלט ולכן לעולם פורח באויר, ולכן אותן חלקי הנשמה אין להם תיקון כי אינם באים אל הגיהנם להתלבן, ולכן אחר שנתלבן כלל נשמתו בגיהנם עדיין אינה יכולה לבוא אל מקומה עבור שחסר ממנה אלו החלקים ואי אפשר להם להתחבר עם הכלל כי אינם עומדים כלל ביחד והם רחוקים כמטחוי קשת כי כלל נשמתו כבר נתלבנה ומקומה בקדושה ואלו הם פורחים באויר לכן אי אפשר להם להתחבר אלא בבואם יחד בגלגול ואז מתחברים ומקבל ג"כ העונש הראוי על זה:

וזהו ענין מי שפרע, כי להיות חזרה זו קל בעיני האדם לא נחשב לו לעון אשר חטא מאחר שלא היה קנין ויכול הוא מדינא לחזור בו, לזאת צו רז"ל להודיעו שאדרבה עונש גדול יש בדבר, וז"ש מי שפרע לאנשי דור המבול, לאנשי דייקא, ולא אמר לדור המבול כי לא מיירי כלל ממה שנענשו בדורם דזה אינו רבותא כי אפילו תינוקות של בית רבן יודעים שעל כל חטא יש עונש, אלא קאי על מה שבאו בגלגול ונענשו פעם ב', והיינו לאנשי דור המבול, ר"ל אותן האנשים אשר כבר היו בדור המבול ועכשיו נבראו פעם ב' ופרע להם בדור מצרים, וכן הפלגה וסדום שכולם הוצרכו להתגלגל לקבל עונש מלבד פעם הראשון שנענשו. הוא עתיד ליפרע, אמר עתיד דייקא, ולא אמר הוא נפרע דזה אין רבותא וכאמור, אלא לפי שעונש איסור קטן כזה קל בעיני האדם לסבלו עבור חמדת ממון לזה מודיעים לו שאדרבה לקטנות האיסור לא יתלבן בגיהנם ונמשך ממנו חומרא גדולה שעתידי ליפרע ר"ל פעם ב' לעתיד שיבא בגלגול, וז"ש עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו דייקא, ר"ל שאין נשמת האדם עומד אצל דיבוריו אלו וכמש"ל שעי"ז אי אפשר להחלק להתאחד בהכלל והבן היטב:

יז. דף על הדף בבא מציעא דף מח עמוד ב

בגמ': מילט לייטינן ל'.

לגבי מי הוא זה שאומר את המי שפרע נחלקו הפוסקים - דהרא"ש כתב שהדיין אומר כן, וכן כתב הרמב"ם (בפ"ז מכירה הלכה ב'), אבל בפירוש המשניות כתב שמי שרוצה את המקח, הוא צועק על זה שבא לחזור בו, ובמרדכי (סי' ש"ח) כתב שאומר לו זה השליח ציבור על הבימה ברבים.

עוד נחלקו הפוסקים דהרמב"ם (שם) כתב שאומר בלשון נסתר "הוא יפרע ממנו שאינו עומד בדיבורו". אבל הרא"ש והטור (סי' ר"ב) כתבו שאומר בלשון נוכח "הוא יפרע ממך אם אינך עומד בדיבורך", ובבית יוסף שם הביא מתלמידי הרשב"א גם כן ב' דעות זה.